

Examen HAVO 2010

tijdvak 1
dinsdag 25 mei
13.30 - 16.00 uur

economie (pilot)

Bij dit examen horen een bijlage en een uitwerkbijlage.

Dit examen bestaat uit 28 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 62 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

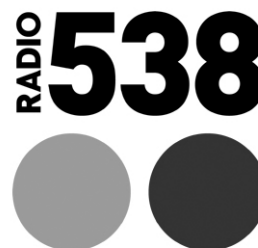
Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Winstmachine Radio 538

De radiozender Radio 538 werd in 2007, bij de overname door RTL, ook wel ‘de kip met de gouden eieren’ genoemd. Voor 2008 werd een winst verwacht van méér dan 40% van de omzet. “Ons succes valt niet zomaar te kopiëren”, zegt deejay Evers. “Met de laatste muziekhits kom je er niet. Wij bieden luisteraars een specifieke formule, precies wat ze willen: dus ook de files, het weer, dat soort dingen. Op de drukst beluisterde momenten is er soms vier minuten reclame per uur. Bedrijven betalen op die duurste momenten maar liefst 164 euro voor een seconde reclame. Als de medewerkers en het radiostation zijn betaald, is bijna alles wat je extra verdient pure winst.”

In 2008 verdient Radio 538 negentig procent van haar omzet met het uitzenden van reclame. De afzet wordt gemeten in aantal verkochte seconden radioreclame.

Gebruik bron 1 of bron 2.

- 2p **1** Leg aan de hand van bron 1 of van bron 2 uit dat er sprake is van onvolkomen concurrentie op de markt voor radioreclame.

Gebruik de bronnen 1 en 2.

- 2p **2** Bereken de totale omzet in 2008 in de markt voor radioreclame.

Gebruik bron 2.

- 2p **3** Laat met een berekening zien dat de winst van Radio 538 in 2008 méér dan 40% was van de behaalde omzet.

Op basis van marktonderzoek is berekend dat voor Radio 538 de prijselasticiteit van de vraag naar reclameseconden $-1,2$ bedraagt bij de gegeven gemiddelde prijs per reclameseconde.

Wat wil Radio 538 de komende jaren gaan doen? Programmadirecteur Hartingk en financieel directeur Brüggeren discussiëren over de toekomst en de winstgevendheid van Radio 538.

Zij beweren:

- Hartingk: “Als we de gemiddelde prijs per reclameseconde verhogen met 15% zullen we minder reclameseconden verkopen, maar ik zie geen adverteerders afhaken. Onze omzet uit radioreclame zal stijgen, sommige kosten zullen dalen en dat kan meer winst opleveren.”
- Brüggeren: “Als we de gemiddelde prijs per reclameseconde verlagen met 15% zullen adverteerders meer reclameseconden bij ons kopen. We gaan dan wat minder muziek uitzenden, maar ik zie geen luisteraars afhaken. Onze omzet uit radioreclame zal stijgen, sommige kosten zullen dalen en dat kan meer winst opleveren.”

Hartingk en Brüggeren beweren beiden dat de winst kan toenemen als hun prijsvoorstel wordt gevolgd. Eén van beiden kan zijn bewering op een economisch juiste manier onderbouwen met gebruik van de gegeven prijselasticiteit.

3p **4** Wie kan dat: Hartingk of Brüggeren? Beschrijf ook de volledige bewering.

Opgave 2

Gelijke monniken, gelijke kappen

In november 2008 publiceert een politieke partij een voorstel waarin wordt gepleit voor de invoering van een soort vlaktaks in Nederland. Een vlaktaks is een belastingstelsel waarbij elke belastingplichtige hetzelfde tarief aan belasting betaalt over elke euro belastbaar inkomen. In de bronnen 3 en 4 kun je zien welk belastingstelsel Nederland in 2009 kent en wat het voorstel van de politieke partij voor 2009 inhoudt. De partij stelt voor om naast een uniform belastingtarief wel één algemene heffingskorting te handhaven, zoals die ook bestaat in het huidige stelsel.

De vermelde tarieven en bedragen gelden voor mensen jonger dan 65 jaar.

Gebruik de bronnen 3 en 4.

- 3p 5 Maak van de volgende zinnen een juiste economische redenering. Het uniforme tarief van een vlaktaks is een voorbeeld van een ... (1) ... belastingtarief. Als het voorstel van de politieke partij ingevoerd zou worden, zal voor alle belastbare inkomens, in vergelijking tot het huidige belastingstelsel, het marginale belastingtarief ... (2) ... Invoering van een uniform tarief zal, in vergelijking met het huidige tariefstelsel, leiden tot ... (3) ... van de secundaire inkomens.

Kies uit:

bij (1) degressief / progressief / proportioneel

bij (2) dalen / stijgen

bij (3) denivellering / nivellering

Het voorstel van de politieke partij leidt tot veel reacties. Op het weblog van deze partij worden de volgende reacties geplaatst:

Bert (27 jaar)

“De vlaktaks is goed. Nu profiteren hoge inkomens te veel van allerlei aftrekposten. Gebleken is dat er in landen die de vlaktaks hebben ingevoerd meer belasting wordt ontvangen. Procentueel betaalt iedereen wel hetzelfde maar in geld betalen de hogere inkomensgroepen meer, ook omdat ze niet meer profiteren van die aftrekposten. Daardoor zullen de ontvangsten van de inkomstenbelasting per saldo toenemen.”

Janet (31 jaar)

“Ik vind dat bij een **echte** vlaktaks ook alle aftrekposten, kortingen en vrijstellingen moeten verdwijnen. In dit voorstel blijft de algemene heffingskorting bestaan. Daarom stel ik voor: schaf ook de algemene heffingskorting af. Dan kan het tarief van de vlaktaks nog lager worden dan die 32%.”

Marieke (40 jaar)

“Ik vraag mij af: hoe verkoop je dit aan de kiezer? Deze vlaktaks zal leiden tot grotere netto inkomensverschillen. Zeker in een tijd van recessie is dat niet uit te leggen. Extra maatregelen ter compensatie zijn dus onvermijdelijk. Ook al ontnemen die het nieuwe systeem zijn eenvoudig. Jammer, want de eenvoud was nu juist het aantrekkelijke.”

Marieke woont alleen in een huurhuis, heeft geen kinderen en werkt in loondienst. Haar belastbaar inkomen in 2008 bedroeg € 30.798 (afgerond). In bron 5 is voor beide belastingstelsels grafisch weergegeven hoe voor belastingplichtigen met een persoonlijke situatie als die van Marieke het uiteindelijk te betalen bedrag aan belasting zich verhoudt tot het belastbaar inkomen.

Gebruik bronnen 3, 4 en 5 en de gegeven reacties naar eigen inzicht bij de vragen 6 tot en met 10.

- 2p **6** Toon met een berekening aan dat voor Marieke het te betalen bedrag in het vlaktaksstelsel gelijk zal zijn aan het te betalen bedrag in het huidige stelsel.
- 2p **7** Bereken het bedrag in euro's dat in de figuur van bron 5 ingevuld moet worden bij het vraagteken.
- 2p **8** Geef een **andere** verklaring, dan de verklaring van Bert, voor een toename van de belastingontvangsten na de invoering van dit vlaktaksvoorstel.

Indien het voorstel van Janet zou worden uitgevoerd, zou de grafiek van bron 5 veranderen. In bron 6 zijn vier varianten weergegeven.

Gebruik bron 6.

- 3p **9** Welk van deze vier grafieken, A, B, C of D, geeft deze verandering juist weer? Verklaar het antwoord.

Naar aanleiding van het voorstel van de politieke partij verschijnt op de website van deze partij de cartoon uit bron 7. Daarin wordt de minister van Financiën weergegeven als een kapper. Janet vindt dat deze cartoon **geen** juiste weergave is van de gevolgen van de invoering van het vlaktaksvoorstel van de politieke partij.

- 2p **10** Beargumenteer deze mening van Janet en verwijst daarin naar de cartoon.

Opgave 3

Zeker in zorg

In Nederland is de verzekering van ziektekosten sinds 1 januari 2006 geprivatiseerd. Om de concurrentie te reguleren zijn er in de Zorgverzekeringwet voorwaarden opgenomen waaraan de zorgverzekeraars zich moeten houden (zie bron 8). Vóór het begin van een nieuw kalenderjaar maken de zorgverzekeraars in Nederland hun premies voor de basisverzekering bekend. In bron 9 worden de prijsverschillen tussen enkele verzekeraars zichtbaar. Verzekeraar Unizorg introduceert een nieuwe polis voor basiszorg: de GoedKuur-polis. Informatie uit de brochure van deze polis is opgenomen in bron 10.

Gebruik bron 9 bij de vragen 11 en 12.

- 2p **11** Laat met behulp van een berekening zien dat GoedKuur de enige polis is met een premie onder de 1.000 euro.
- 2p **12** Beschrijf het prijsbeleid dat Unizorg voert met de GoedKuur-polis.

Bij introductie blijkt er veel belangstelling van consumenten voor de GoedKuur-polis, maar de nieuwe polis roept ook kritiek op.

Enkele reacties:

- Peter R., lid van de Tweede Kamer:
“De GoedKuur verzekering zal leiden tot averechtse selectie in de ziektekostenverzekeringen. Ik maak me zorgen: de kans bestaat dat er verzekeraars verdwijnen.”
- Rob P., huisarts, in reactie op Peter R.:
“Daarom is er in ons land een vereveningsfonds opgericht. Dat is een soort collectief spaarfonds van alle verzekeraars, om te voorkomen dat een verzekeraar die alleen ‘slechte’ risico’s als klant heeft, failliet gaat!”
- Renate Z., econome:
“Unizorg richt zich met de GoedKuur verzekering eenzijdig op bepaalde doelgroepen, zoals jonge vrouwen zonder kindwens: de ‘goede’ risico’s dus!”

Peter R. geeft in een kamerdebat een toelichting op zijn kritiek. Hij vergelijkt daarbij GoedKuur met de basisverzekering van enkele duurdere concurrenten.
Gebruik bron 10.

- 3p **13** Beschrijf de redenering van Peter R. Vermeld in het antwoord de selectie van goede en slechte risico’s en het begrip premieverhoging.
Gebruik in totaal maximaal 60 woorden.
- 2p **14** Leg uit hoe een vereveningsfonds zou kunnen werken, zoals omschreven door huisarts Rob P..

Gebruik bronnen 10, 11A en 11B.

- 3p **15** Leid uit deze bronnen drie argumenten af die de bewering van econome Renate Z. kunnen ondersteunen. Maak gebruik van de verschillen in cijfers tussen mannen en vrouwen en tussen jong en oud.

Opgave 4

Onderwijs verdient beter?

'Bizarre' salarisstijgingen in top hoger onderwijs

van onze verslaggever Bart Bartels

DEN HAAG - Veertig bestuursleden van hogescholen en universiteiten hebben in 2007 meer verdiend dan een gemiddeld ministersalaris. Volgens de voorzitter van de Onderwijsbond (OB) zijn er in het hoger onderwijs te hoge salarisstijgingen en onverklaarbare prestatiebeloningen uitbetaald. "Zo is mij bekend dat de bestuursvoorzitter van de Hogeschool Amstelveld in 2008 per maand € 12.000 als 'arbeidsmarkttoeslag' ontvangt", aldus de voorzitter van de OB. Deze toeslag moet opgeteld worden bij het brutosalaris dat hij al ontvangt. Dan blijkt dat meer dan veertig topbestuurders veel meer verdienen dan de Balkenende-norm: managers en bestuursleden in de quartaire sector (niet-commerciële dienstverlening) zouden niet méér mogen verdienen dan de minister-president. Die norm is € 176.000 in 2008.

Nicolien en Leonard zijn eerstejaars studenten economie aan de Hogeschool Amstelveld. Na het lezen van bovenstaand artikel ontstaat er een discussie tussen beide studenten. Is die Balkenende-norm nu echt nodig? En, moeten ook de bestuursleden van Amstelveld aan die norm voldoen? Ze gaan onderzoek doen. De personeelsadministratie levert hen de informatie in bron 12. Op grond van deze gegevens hebben zij een onderzoeksdiagram ontworpen waarmee een lorenzcurve getekend kan worden (bron 13). Ter vergelijking is in bron 14 een lorenzcurve weergegeven van de primaire inkomensverdeling van een andere instelling in de quartaire sector: het Rijndalziekenhuis.

Gebruik bovenstaand artikel en bronnen 12 en 13 bij de vragen 16 en 17.

- 1p **16** Bereken het totaal aantal managers en bestuursleden van Hogeschool Amstelveld.
- 2p **17** Laat met een berekening zien of het totale brutosalaris inclusief toeslagen van de bestuursvoorzitter van Amstelveld boven de Balkenende-norm ligt.

De voorzitter van de OB vervolgt: "In het onderwijs is de laatste jaren een denivellering van salarissen doorgevoerd. Daar zijn wij geen voorstander van. Wij stellen voor de Balkenende-norm consequent toe te passen op **alle** managers en bestuursleden in het onderwijs. Zo komen er mogelijkheden om het beroep van leraar aantrekkelijker te maken."

Nicolien stelt: "Als ik kijk naar de inkomensverdeling bij het Rijndalziekenhuis, dan stel ik vast dat de inkomensongelijkheid bij Hogeschool Amstelveld minder groot is dan bij dit ziekenhuis."

- 2p **18** Verklaar hoe, volgens de voorzitter van de OB, het toepassen van de Balkenende-norm kan bijdragen aan het aantrekkelijker maken van het beroep van leraar.

Gebruik bron 13. De Lorenzcurve van bron 14 is vergroot weergegeven op de uitwerkbijlage.

- 3p **19** Onderzoek de stelling van Nicolien:
- teken op de uitwerkbijlage de Lorenzcurve van Hogeschool Amstelveid;
 - vermeld bij het antwoord ook de berekening van de coördinaten van de getekende Lorenzcurve;
 - leg uit of de stelling juist is.

Over de hoogte van het totale brutosalaris inclusief toeslagen van de bestuursvoorzitter hebben de studenten een verschillende mening. Leonard vindt dat het hoge totale salaris van de bestuursvoorzitter te rechtvaardigen is. Hij beargumenteert zijn standpunt door gebruik te maken van het begrip marktwerking.

Nicolien daarentegen vindt het hoge totale salaris van de bestuursvoorzitter niet te rechtvaardigen. Zij beargumenteert haar standpunt door gebruik te maken van het begrip collectieve dwang.

- 3p **20** Verduidelijk de mening van Leonard **of** de mening van Nicolien. Maak een keuze voor één van beide meningen en beargumenteer die mening met een economisch argument op basis van het genoemde begrip.
*Vermeld de naam van de student waarvan je de mening verduidelijkt.
Gebruik maximaal 40 woorden.*

Opgave 5

Bevriezen in Japan, ontdooien in IJsland

Uit een tijdschrift (maart 2006):

De yen is de valuta van Japan. De Japanse munt is een van de belangrijkste valuta in Azië en in de internationale valutahandel. Door de omvangrijke buitenlandse handel van Japan wordt de yen veel gevraagd en aangeboden. In 2000 vond de centrale bank van Japan een renteverlaging noodzakelijk, gezien de conjuncturele fase waarin de Japanse economie zich toen bevond. Daarna heeft het belangrijkste rentetarief in Japan op of vlak boven 0% gestaan. De aanhoudend lage rente was vervolgens de oorzaak van de depreciatie van de yen.

- 2p **21** Welke conjuncturele fase is bovenstaand bedoeld: hoogconjunctuur of laagconjunctuur? Verklaar het antwoord.

Juni 2005:

Karel en Iris zijn onlangs geëmigreerd naar IJsland en wonen voorlopig in een huurhuis. Voor het kopen van een huis moeten ze een hypothecaire lening afsluiten. Al enige tijd houden ze via internet de rentetarieven in de gaten. Karel vergelijkt advertenties van internetbanken in IJsland en Japan (bron 15). Iris: "Als we een lening afsluiten bij een Japanse internetbank hebben we een schuld in Japanse yen: is dat wel verstandig?" Karel laat Iris een grafiek zien van de koersontwikkeling van de IJslandse kroon in Japanse yen (bron 16A) en concludeert: "Met een lening in Japanse yen verwacht ik dat we een rentevoordeel **en** een valutavoordeel krijgen."

Oktober 2006:

Karel en Iris kopen een huis in IJsland en sluiten daartoe een hypothecaire lening af bij een Japanse internetbank van 30.000.000 yen. Beiden zijn optimistisch over de goedkope constructie, totdat er in 2008 wordt bericht over een mondiale kredietcrisis.

Gebruik bronnen 15 en 16A.

- 2p **22** Verklaar de verwachting van Karel dat er in het geval van een hypothecaire lening bij de Japanse internetbank sprake kan zijn van een rentevoordeel **en** van een valutavoordeel. Verwijs in het antwoord naar de gebruikte informatie uit de bronnen.
- 2p **23** Leg uit welke afweging tussen lastenvoordeel en risico Karel en Iris maken, als ze bewust kiezen voor een hypothecaire lening bij een Japanse internetbank en niet bij een IJslandse internetbank.

In de periode oktober 2006-oktober 2008 hebben Karel en Iris 2.343.750 yen afgelost op hun hypotheekschuld. Toch is de schuld in kronen groter geworden.
Gebruik bron 16B.

- 2p **24** Laat met een berekening zien dat de hypotheekschuld in kronen is verdubbeld in de genoemde periode, ondanks het feit dat ze een deel van de schuld hebben afgelost.

Opgave 6

Duitse minimalisten?

Nederland kent vanaf 1974 een wettelijk minimumloon. Alle werknemers van 15 tot 65 jaar die betaalde arbeid verrichten, hebben recht op een bepaald minimumloon per gewerkt uur. Dit minimumloon vormt de basis voor loonafspraken in de collectieve arbeidsovereenkomsten (cao) die in Nederland worden afgesloten. In Duitsland is er géén algemene wettelijke minimumloonregeling. Een mogelijke invoering van zo'n wettelijk minimumloon is bij onze oosterburen een politiek en maatschappelijk gevoelig thema.

- 2p **25** Leg uit dat het afsluiten van cao's kan leiden tot meeliftgedrag van werknemers.

Jasper is leerling in een 5 Havo klas van een school in Oldenzaal. Hij kent leeftijdgenoten die in Duitsland in een Aldi supermarkt werken en voor hetzelfde werk minder per uur verdienen dan hij verdient bij Aldi in Oldenzaal. "Hoe kan dat", vraagt hij zich af. Zijn leraar economie vertelt dat dit te maken kan hebben met het feit dat er in Duitsland geen minimumloonregeling is. Om dit uit te leggen, toont hij een modelmatige weergave van de Duitse arbeidsmarkt (bron 17) en stelt: "In deze grafiek wordt de arbeidsmarkt van Duitsland voorgesteld als een markt van volkomen concurrentie met een evenwichtsloon van 9 euro per uur. In werkelijkheid voldoet een arbeidsmarkt van een land niet aan alle kenmerken van deze marktform, maar deze modelmatige weergave kan je helpen om de werking van de arbeidsmarkt en het effect van een minimumloon te begrijpen."

- 2p **26** Noem twee kenmerken van de marktform volkomen concurrentie en licht toe waarom een arbeidsmarkt van een land niet aan deze kenmerken voldoet.

De leraar vervolgt: "Bij een loon van 9 euro per uur is het totaal van werknemerssurplus plus werkgeverssurplus maximaal. Stel dat de Duitse regering een wettelijk minimumloon invoert van 10 euro per uur. Het totale surplus zal kleiner worden.

Er zijn in Duitsland voor- en tegenstanders van invoering van een wettelijk minimumloon. Werknemersorganisaties zullen blij zijn en beredeneren dat dit de welvaart van hun leden zal verhogen. Economen echter waarschuwen dat invoering van een wettelijk minimumloon ten koste zal gaan van werkgelegenheid en uiteindelijk kan leiden tot welvaartsverlies in Duitsland."

Gebruik bron 17.

- 2p **27** Laat met een berekening zien hoeveel werkgelegenheid er in Duitsland zou verdwijnen door invoering van een minimumloon van 10 euro per uur.

Let op: de laatste vraag van dit examen staat op de volgende pagina.

Leerlingen krijgen de opdracht om de bewering van de economen, dat invoering van een wettelijk minimumloon uiteindelijk kan leiden tot welvaartsverlies in Duitsland, te illustreren met behulp van de grafiek van bron 18.

Enkele leerlingantwoorden staan hieronder. Eén van deze antwoorden is juist.

- Jasper:
“Het werkgeverssurplus zal toenemen met 35 miljoen (B) en het werknemerssurplus neemt af met 37,5 miljoen (B + E), dus de welvaart zal dalen met 2,5 miljoen.”
- Yamina:
“Het werkgeverssurplus zal afnemen met 37,5 miljoen (B + E) en het werknemerssurplus neemt toe met 32,5 miljoen (B – F), dus de welvaart zal dalen met 5 miljoen.”
- Pieter:
“Het werkgeverssurplus zal afnemen met 35 miljoen (B) en het werknemerssurplus neemt toe met 37,5 miljoen (B + E), dus de welvaart zal dalen met 2,5 miljoen.”

Gebruik bron 18 bij vraag 28.

2p **28** Welk van deze drie leerlingantwoorden is de juiste? Verklaar het antwoord.